

Tomasz Fortoński

Uniwersytet Śląski w Katowicach

tofo@poczta.fm

<https://orcid.org/0000-0002-8426-2475>

Bronisław Knothe (1881—1950) Nauczyciel, społecznik, polityk

Abstrakt: Bronisław Knothe do czasu, kiedy wybrany został posłem w 1922 roku, pracował jako nauczyciel w Skierniewicach, Łodzi i Sosnowcu. Większą część swojego życia poświęcił działalności społecznej, politycznej i publicystycznej. Aktywność ta pozwalała mu stać się autorytetem dla każdej lokalnej społeczności, w której przebywał. W trakcie okupacji niemieckiej zaangażowany był w konspirację oraz pomoc materialną dla potrzebujących.

Słowa kluczowe: Bronisław Knothe, Łódź, społecznik, Sosnowiec, Narodowe Zjednoczenie Ludowe, poseł, Ruscza

Lata PRL-u wymazały ze zbiorowej pamięci wiele zasłużonych dla historii Polski nazwisk. Było to konsekwencją ich działalności politycznej po stronie prawicy. Jedną z takich osób był Bronisław Knothe. Ten nauczyciel, społecznik, zdolny publicysta oraz polityk stał się zasłużoną i rozpoznawalną postacią w każdym miejscu, w którym przebywał. Tak było w wypadku Łodzi w czasach I wojny światowej, Zagłębia Dąbrowskiego w pierwszych latach II Rzeczypospolitej oraz Rusczy Dolnej, gdzie osiadł po skończonej kadencji sejmu. Niestety poza kilkoma dłuższymi wzmiankami nie doczekał się on do tej pory całościowej biografii¹. Mając na uwadze powyższe względy, autor zdecydował się poświęcić niniejszy artykuł tytułowej postaci². Podstawę bazy źródłowej stanowi zbiór rodziny Knothe, który zawiera wiele niepublikowanych wcześniej rękopisów, w tym niezwykle

¹ *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919—1939. Słownik biograficzny*. T. 3. Red. G. MAZUR. Warszawa 2005, s. 129; W. DZWONKOWSKI, H. MOŚCICKI: *Parlament Rzeczypospolitej Polskiej 1919—1927*. Warszawa 1928, s. 189—190; T.W. RZEPECCY: *Sejm i Senat 1922—1927*. Poznań 1923, s. 203; *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*. Red. J.M. MAJCHROWSKI. Warszawa 1994, s. 318.

² Artykuł ten, który stanowi dłuższy rys biograficzny, powstał na podstawie materiałów zbieranych do dysertacji doktorskiej poświęconej Bronisławowi Knothe.

cenny pamiętnik z czasów II wojny światowej. Ponadto autor korzystał ze zbiorów Archiwów Państwowych w Łodzi, Katowicach, Poznaniu i Kielcach. Niezwykle istotna była również pokaźna publicystyka autorstwa B. Knothe, która liczy ponad sto artykułów.

Bronisław Knothe urodził się 18 czerwca 1881 roku w Wilkowej jako drugi syn Aleksandra i Aleksandry z Malczewskich. Po jego przyjeździe na świat rodzina osiadła w majątku Ruszcza, który wchodził w skład tzw. klucza staszowskiego. Warto podkreślić, że zarządcą tych dóbr był jego ojciec Aleksander³.

Dzieci państwa Knothe wyrastały od najmłodszych lat w patriotycznej atmosferze, bo ich dziadkowie brali udział w powstaniu styczniowym. Starszy brat Bronisława — Stanisław, został wydalony w 1895 roku z gimnazjum w Kielcach za wystąpienie patriotyczne (napisał na tablicy „Jeszcze Polska nie zginęła”). Ostatecznie po ukończeniu dąbrowskiej „Szytgarki” oraz Akademii Górniczej w Leoben Stanisław Knothe osiadł w Zagłębiu Dąbrowskim i stał się z biegiem czasu jednym z miejscowych potentatów górnictwa, będąc jednocześnie osobą zaangażowaną w działalność filantropijną, szczególnie wspierając opiekę zdrowotną i oświatę⁴.

Okres dzieciństwa upłynął Bronisławowi pod znakiem nauki. Pierwszym etapem wychowania i edukacji kierowała jego matka Aleksandra. Najbardziej interesowała go w tym czasie historia, którą starali się mu przybliżyć oboje rodzice — przede wszystkim fascynowała go postać Tadeusza Kościuszki (nieopodal miejsca zamieszkania B. Knothe pozostała pamiątka po Naczelniku — dąb, pod którym odpoczywał w trakcie swojej drogi do Połańca⁵). Wiele wskazuje, że bardzo duży wpływ na ukształtowanie poglądów młodego chłopca i jego wybór życiowej drogi miał również stryj Apolinary Knothe. Ten niezwykle zasłużony duszpasterz był profesorem Seminarium Duchownego w Sandomierzu⁶. Słynął ze swoich zdolności oratorskich, o czym świadczą zachowane relacje osób z jego otoczenia⁷. Posiadał również bardzo szeroką wiedzę, gdyż mówiono o nim „chodząca encyklopedia”⁸.

³ Archiwum Państwowe w Kielcach — oddział w Sandomierzu, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Beszowej, sygn. 5, akt nr 50; S. KNOTHE: *Wspomnienia 1919—2015*. Kraków 2018, s. 11—12.

⁴ *Polski słownik biograficzny*. T. 13. Wrocław 1967—1968, s. 136—137; Relacja A. Knothe—Kowal z dnia 12 maja 2018.

⁵ W. DZWONKOWSKI, H. MOŚCICKI: *Parlament...*, s. 189.

⁶ *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX—XX w.* Red. B. STANASZEK, R. NOWAKOWSKI. T. 2. Sandomierz 2015, s. 96—97.

⁷ P. KUBICKI: *Żywe słowo na ambonie i poza amboną. Praca poświęcona ks. kanonikowi Rajmundowi Mateuszczycowi dziekanowi i proboszczowi w Słupie Nowej pod św. Krzyżem ku uczczeniu jego złotych godów kapłańskich*. T. 1. Sandomierz 1937, s. 493—494; Antoni Ksawery Sotkiewicz biskup sandomierski 1826—1901 *zarys monograficzny opracował P. Kubicki biskup sufragan sandomierski*. Sandomierz 1931, s. 169—171.

⁸ Ks. J. WIŚNIEWSKI: *Seminarium duchowne rzymsko-katolickie w Sandomierzu 1820—1920 oraz stuletni katalog duchowieństwa świeckiego diecezji sandomierskiej*. Sandomierz 1926, s. 7.

Książd Knothe interesował się historią i publikował liczne artykuły⁹. Był również utalentowanym poetą. Pozostawił po sobie cykl wierszy poświęconych Sandomierzowi¹⁰. Z biegiem lat okazało się, że podobne zainteresowania i umiejętności wykazywał Bronisław. Co więcej, tak jak stryj, został nauczycielem.

W 1891 roku młody Bronisław po kilku latach „domowej nauki” przystąpił do egzaminu wstępnego do progimnazjum w Sandomierzu. Niestety nie zdał go, o czym wiemy z listu do matki, w którym pisał: „Kochana Mamusiu! Ja nie zdałem do pie: klasy”. Odtąd owo przejęzyczenie stało się początkiem jego przydomku „pieklesa”. Pomimo to Bronisław został przyjęty do klasy wstępnej. Progimnazjum ukończył w roku 1898 z wynikami raczej miernymi. Przez ostatni rok pobytu w tej placówce powtarzał IV klasę. Lata nauki w Sandomierzu opisał w jednym ze swoich pamiętników. Zawarł w nim m.in. charakterystykę uczących go profesorów, wygląd stacji oraz sposoby wymierzania kar niesfornym uczniom czy ich zabawy¹¹.

Sytuacja zmieniła się na lepsze, gdy podjął naukę w gimnazjum w Radomiu. To tutaj B. Knothe pod wpływem znamienitych nauczycieli Polaków oraz dzięki własnej systematycznej i wyteżonej pracy znacząco poprawił swoje wyniki. Na patencie, który otrzymał na zakończenie nauki w tej szkole w roku 1902, znalazły się same oceny dobre, poza kilkoma wyjątkami — oceną dostateczną z języka rosyjskiego, niemieckiego oraz logiki, a także bardzo dobrą z religii¹².

Po ukończeniu gimnazjum Bronisław zdecydował się rozpocząć studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Warszawskiego. Trudno stwierdzić, dlaczego i w którym momencie zostały one przerwane bądź zawieszono. Prawdopodobnie jeszcze w 1902 roku B. Knothe przeniósł się do Krakowa, gdyż taką notatkę zamieścił w kalendarium swojej młodości. Faktem jest, że od dnia 2 października 1903 roku B. Knothe kontynuował studia na Uniwersytecie Jagiellońskim. W ramach Wydziału Filozoficznego studiował językoznawstwo polskie, pedagogikę oraz filozofię¹³.

Lata studiów to dla młodego Bronisława czas — oprócz zdobywania wiedzy — rozpoczęcia działalności społecznej. B. Knothe składał datki pieniężne na tzw. zapomogi narodowe¹⁴. Przede wszystkim jednak rozwijał swoją działalność w ramach

⁹ A. KNOTHE: *Starożytność pieśni „Bogarodzica”*. „Przegląd Katolicki” 1884, nr 21, s. 341—345; nr 22, s. 357—362.

¹⁰ *Wiersze o Sandomierzu napisane przez Ks. Apolinarego Knothe profesora Seminarjum Sandomierskiego, zmarłego w 1894 roku w Sandomierzu. Przepisane z rękopisu i drukiem ogłoszone w 20-tą rocznicę śmierci autora przez wdzięcznego ucznia X. J. W. b. prefekta szkół radomskich proboszcza Borkowic*. Radom 1915, s. 3—4.

¹¹ Archiwum rodziny Knothe w Krakowie (dalej: ArK), B. KNOTHE: Pamiętniki szkolne skreślone przez ucznia z pod zaboru rosyjskiego lata 1891—1902. Cz. 1: Sandomierz; S. KNOTHE: *Wspomnienia...*, s. 12—13; W. DZWONKOWSKI, H. MOŚCICKI: *Parlament...*, s. 189.

¹² ArK, B. KNOTHE: *Wspomnienia...*, s. 13.

¹³ ArK, B. KNOTHE: *Pamiętniki szkolne...*, s. 2, *Dyplom maturalny...*, Indeks B. Knothe; S. KNOTHE: *Wspomnienia...*, s. 13.

¹⁴ *Na „zapomogi narodowe”*. „Nowa Reforma” 1905, nr 104, s. 2.

Polskiej Macierzy Szkolnej (PMS). W tym czasie był delegatem do Zarządu Okręgowego PMS z ziemi stopnickiej. Jego zasługi na polu szerzenia oświaty musiały być dość znaczne, gdyż został również delegatem na pierwszy ogólny zjazd PMS w Warszawie oraz drugi — niestety już likwidacyjny¹⁵. W czasie studiów postawił również pierwsze kroki na polu działalności odczytowej, z której to w następnych latach był dość znany¹⁶. B. Knothe absolutorium uzyskał w lipcu 1907 roku¹⁷, po czym rozważał dokończenie studiów za granicą¹⁸. Ostatecznie jednak złożył tylko egzamin nauczycielski z języka polskiego na Uniwersytecie Warszawskim w 1908 roku¹⁹. Bezpośrednio po nim Bronisław podjął pracę w Skierniewicach — początkowo przez rok jako nauczyciel języka polskiego w pensji pani Kuczyńskiej, następnie do 1914 roku w Gimnazjum Realnym Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej. Jako pracownik tej drugiej placówki przez pewien czas był członkiem rady wychowawczej oraz piastował stanowisko wicedyrektora²⁰. Z uwagi na znikomą liczbę źródeł trudno podać więcej informacji o tym etapie życia B. Knothe. Faktem jest, że w tym czasie był członkiem Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości. Bronisław musiał dość istotnie angażować się w jego prace, gdyż znalazł się na liście delegatów oraz korespondentów, a jako jego członek wygłaszał liczne odczyty dla młodzieży i dla dorosłych słuchaczy²¹.

W 1914 roku B. Knothe zdecydował się na opuszczenie Skierniewic. Na zakończenie pracy w gimnazjum otrzymał od swoich uczniów księgę pamiątkową, zawierającą pełną wdzięczności dedykację²². Motywem podjęcia przez niego tej decyzji było według relacji Władysława Wóycickiego to, że „Knothe miał się wkrótce ożenić i podobno będzie miał kilkoro pasierbów. To zmusiło go do szukania warunków lepszych, niż te które mogły mu dać Skierniewice”²³. Ostatecznie B. Knothe podjął pracę w charakterze nauczyciela-wychowawcy w Szkole Zgromadzenia Kupców miasta Łodzi²⁴. Do pracy tej nie mógł się jednak stawić od razu z uwagi na zamieszanie spowodowane wybuchem wojny. Wyjaśnił to w swoim liście napisanym do dyrekcji Szkoły Kupiectwa z dnia 26 sierpnia 1914 roku z miejscowości Karsy

¹⁵ W. DZWONKOWSKI, H. MOŚCICKI: *Parlament...*, s. 189.

¹⁶ *Ze stowarzyszeń*. „Nowa Reforma” 1907, nr 30, s. 2.

¹⁷ S. KNOTHE: *Wspomnienia...*, s. 13.

¹⁸ ArK, Świadectwo z dnia 19 lipca 1907 roku.

¹⁹ ArK, Curriculum Vitae Bronisława Knothe z 7 września 1925 roku.

²⁰ Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej: APŁ), Prywatne Gimnazjum i Liceum Męskie Zgromadzenia Kupców m. Łodzi (dalej: PGIŁM), sygn. 213; ArK, Curriculum Vitae...; *Państwowe Liceum i Gimnazjum im. Bolesława Prusa*. Oprac. F. JANUS. Skierniewice 1938, s. 15, 111.

²¹ APŁ, PGIŁM, sygn. 213, b. pag.; Sprawozdanie Zarządu Towarzystwa opieki nad zabytkami przeszłości 1911. Warszawa 1912, s. I—XI; 25—29.

²² ArK, Album Pamiątkowy dla prof. Bronisława Knothe. Skierniewice 1914, s. 1—10.

²³ APŁ, PGIŁM, sygn. 231, b. pag.

²⁴ APŁ, PGIŁM, sygn. 397, k. 126—127.

Duże²⁵. Najprawdopodobniej dzięki temu zbiegowi zdarzeń Bronisław poznał swoją przyszłą żonę Marię, która w tym czasie przebywała w sąsiedniej wsi Karsy Małe. Z pewnością była to wielka miłość, gdyż już 16 września wziął z nią ślub w Pacanowie. Według zapisków syna państwo młodzi zamieszkali po ślubie w Radomiu²⁶. Potwierdza to naoczna relacja B. Knothe z działań zbrojnych w tym mieście, spisana w ostatnich dniach września 1914 roku²⁷. Państwo Knothe niedługo potem przenieśli się na stałe do Łodzi, gdyż Maria w 1915 roku znalazła również zatrudnienie w Szkole Kupiectwa²⁸.

Sytuacja materialna nowożeńców nie była z pewnością godna pozazdroszczenia. Z uwagi na działania wojenne B. Knothe otrzymywał tylko 50% przysługującego mu wynagrodzenia²⁹. Ponadto w pierwszych latach wojny kontakt Bronisława z jego rodziną był utrudniony, co sugerują ogłoszenia w łódzkiej prasie, w których proszono go o kontakt³⁰. W Szkole Kupiectwa B. Knothe pracował do końca roku szkolnego 1916/1917³¹. I tak po 3 latach objął w 1917 roku posadę dyrektora Gimnazjum im. Zimowskiego w Łodzi³². W okresie tym szkolnictwo zmagало się z problemem „nadgorliwości” młodzieży, która w obliczu wyłaniającej się coraz bardziej „kwestii polskiej” wykazywała duży zapał do walki. B. Knothe w tym czasie był przeciwny udziałowi młodocianych w akcji legionowej³³. Funkcję dyrektora tej placówki pełnił tylko przez jeden rok. Na zakończenie otrzymał księgę pamiątkową, zawierającą podziękowania od każdej z klas oraz wspólne zdjęcie ze swoimi wychowankami³⁴.

Cztery lata spędzone w Łodzi były dla B. Knothe okresem wyjątkowej pracy oświatowej, społecznej i politycznej. Prowadził wykłady z literatury polskiej w ramach utworzonych tzw. klas dodatkowych przez Szkołę Kupiectwa oraz Gimnazjum Towarzystwa „Uczelnia”³⁵. Wykładał jako wolontariusz na kursach wieczorowych i świątecznych dla dorosłych³⁶ oraz na Kursach Polonistycznych Stowarzyszenia

²⁵ APŁ, PGiLM, sygn. 231, b. pag.

²⁶ ArK, Książka paszportowa Marii Knothe; ArK, APKielce, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Pacanowie, sygn. 77, akt nr 24; S. KNOTHE: *Wspomnienia...*, s. 13.

²⁷ ArK, B. KNOTHE: Radom.

²⁸ APŁ, PGiLM, sygn. 83, b. pag.

²⁹ APŁ, PGiLM, sygn. 329, b. pag.

³⁰ *Poszukiwanie zaginionych*. „Gazeta Łódzka. Wydanie wieczorne” 1915, nr 149, s. 3; *Knothe Bronisław, profesor szkoły kupieckiej w Łodzi*. „Godzina Polski” 1916, nr 10, s. 7.

³¹ *Z 8-klasowej szkoły realnej kupiectwa łódzkiego*. „Gazeta Łódzka” 1917, nr 163, s. 3.

³² APŁ, Prywatne Gimnazjum Męskie im. A. Zimowskiego w Łodzi (dalej: PGMiAZ), sygn. 41, k. 55.

³³ APŁ, PGMiAZ, sygn. 31, k. 12—14; B. KNOTHE: *Apel do młodzieży*. „Nowy Kurier Łódzki” 1918, nr 129, s. 1; nr 130, s. 1; nr 131, s. 1.

³⁴ ArK, Księga pamiątkowa od uczniów Gimnazjum im. Zimowskiego w Łodzi, s. 1—9; ArK, Zdjęcie Bronisława Knothe z uczniami klasy V.

³⁵ *Klasy dodatkowe*. „Gazeta Łódzka”. Wydanie wieczorne” 1915, nr 261, s. 2.

³⁶ *Z Tow. Ośw. „Wiedza”*. „Nowy Kurier Łódzki” 1916, nr 9, s. 2.

Nauczycieli Chrześcijan³⁷. W ramach Kursów Handlowych prowadził zajęcia z literatury polskiej XIX wieku³⁸, a na Wyższych Kursach Naukowych nauczał historii Polski³⁹. Ponadto był również wykładowcą Polskich Kursów Pedagogicznych⁴⁰.

B. Knothe zaangażował się także w prace utworzonego Uniwersytetu Ludowego⁴¹. Jako pedagog działał aktywnie w strukturach miejscowego Stowarzyszenia Nauczycieli Chrześcijan, będąc członkiem jego zarządu⁴². Bronisława nie zabrakło także w pracach Polskiego Towarzystwa Badań nad Dziećmi⁴³. W ramach sekcji szkolnej Komitetu Obywatelskiego pełnił funkcję wizytatora szkół powszechnych⁴⁴.

Po reaktywacji Polskiej Macierzy Szkolnej B. Knothe jako jej doświadczony działacz rzucił się w wir pracy tej organizacji⁴⁵. Był wybierany regularnie na członka zarządu, krótko pełnił nawet funkcję jej prezesa⁴⁶. PMS uruchomiła w tamtym czasie jednoroczne kursy nauczycielskie, których kierownictwo objął B. Knothe⁴⁷. Po ukonstytuowaniu się w Łodzi w lutym 1916 roku Miejskiej Rady Opiekuńczej B. Knothe został powołany do jej grona razem z m.in. Leopoldem Skulskim⁴⁸. Natomiast w Okręgowej Radzie Opiekuńczej objął funkcję sekretarza⁴⁹. Działał w Komitecie głównym obchodów rocznicy 125-lecia uchwalenia Konstytucji 3 maja⁵⁰. W centralnym punkcie tych uroczystości, mających miejsce w teatrze miejskim, wygłosił odczyt o znaczeniu tamtej ustawy zasadniczej⁵¹. Wypada w tym miejscu zaznaczyć, że podobnie jak w Skierniewicach B. Knothe rozwinął w Łodzi zauważalną akcję odczytową. W wystąpieniach swych poruszał szeroki zakres zagadnień — krajoznawstwo, literaturę oraz sprawy społeczno-polityczne⁵².

³⁷ B. KNOTHE: *Na kursach polonistycznych*. „Godzina Polski” 1916, nr 38, s. 4.

³⁸ *Kursy handlowe*. „Gazeta Łódzka” 1916, nr 273, s. 4.

³⁹ W. DZWONKOWSKI, H. MOŚCICKI: *Parlament...*, s. 189.

⁴⁰ A. STAWISZYŃSKA: *Łódź w czasach I wojny światowej*. Oświęcim 2016, s. 97.

⁴¹ *Z Uniwersytetu Ludowego*. „Godzina Polski” 1918, nr 141, s. 4.

⁴² W. DZWONKOWSKI, H. MOŚCICKI: *Parlament...*, s. 189; *Zebranie Stow. nauczycieli chrześcijan*. „Gazeta Łódzka. Wydanie wieczorne” 1915, nr 275, s. 2.

⁴³ *Z Tow. Badań nad dziećmi*. „Godzina Polski” 1917, nr 269, s. 3.

⁴⁴ T.W. RZEPECCY: *Sejm i Senat...*, s. 203.

⁴⁵ *Organizacyjne zebranie Polskiej Macierzy Szkolnej*. „Gazeta Łódzka” 1916, nr 268, s. 5.

⁴⁶ J. STRZAŁKOWSKI: *Leksykon uczniów i nauczycieli Gimnazjum Zgromadzenia Kupców w Łodzi 1898—1939*. Łódź 2010, s. 147; *Zarząd Polskiej Macierzy Szkolnej*. „Godzina Polski” 1916, nr 293, s. 4; *Z Polskiej Macierzy Szkolnej*. „Gazeta Łódzka” 1917, nr 299, s. 3.

⁴⁷ *Jednoroczne Kursy Nauczycielskie*. „Nowy Kurier Łódzki” 1916, nr 274, s. 2.

⁴⁸ *Z miasta*. „Kurjer Warszawski” 1916, nr 58, s. 4.

⁴⁹ *Łódzka Okręgowa Rada Opiekuńcza*. „Nowy Kurier Łódzki” 1916, nr 66, s. 1.

⁵⁰ B. WACHOWSKA: *Obchody krajowe 125 rocznicy Konstytucji 3 maja*. „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 1991, t. 41, s. 151—211.

⁵¹ ArK, Odczyt dotyczący Konstytucji 3 maja; *125-cio lecie konstytucji na ziemiach piotrkowskiej, sieradzkiej i kaliskiej*. Łódź 1916, s. 7.

⁵² A. STAWISZYŃSKA: *Odczyty jako forma działalności łódzkiego oddziału PTK w latach I wojny światowej*. „Zeszyty Naukowe Turystyka i Rekreacja” 2016, nr 1 (17), s. 121—130; *Z Tow.*

Z pewnością działania te przyniosły mu rozpoznawalność oraz uznanie, gdyż bardzo często pojawiał się jako jeden z mówców w trakcie ważnych uroczystości. Tak było choćby w czasie żałoby po śmierci Henryka Sienkiewicza czy w trakcie obchodów 100. rocznicy śmierci T. Kościuszki⁵³. Ta druga uroczystość była również okazją do publikacji książki B. Knothe poświęconej naczelnikowi insurekcji⁵⁴. Wyidealizowany obraz T. Kościuszki, zbudowany pod wpływem dziecięcych opowieści przekazywanych mu w Ruszcy, znalazł pełne odzwierciedlenie w tej pracy. Nakładem łódzkiej drukarni ukazała się również jego inna praca pt. *O ojczyźnie i tobie gdy macie być wolni*, w której podniósł kwestię patriotyzmu i postawy obywatelskiej⁵⁵.

B. Knothe w trakcie swojego pobytu w Łodzi publikował na łamach „Kuriera Łódzkiego”. W zamieszczanych artykułach podejmował chętnie tematy polityczne. Znakomitą jednak część jego publicystyki stanowiły problemy oświatowe. W tekstach tych poruszał m.in. problem pensji nauczycieli, złego odżywiania wychowanków czy cech idealnego pedagoga⁵⁶. Łódź była miastem, w którym B. Knothe stawiał pierwsze kroki na polu działalności politycznej. Zaangażował się tutaj w struktury miejscowego Zjednoczenia Narodowego (ZN)⁵⁷. Jego podpis widnieje na odezwie łódzkich działaczy społecznych i politycznych, którą wystosowano z okazji ogłoszenia Aktu 5 listopada⁵⁸. Skąpa baza źródłowa nie pozwala jednak zrekonstruować w pełni początków jego działalności politycznej. Niezaprzeczalnie przejawiał on do niej talent, co najpełniej znalazło odbicie w trakcie jego pobytu w Zagłębiu Dąbrowskim.

B. Knothe zdecydował się na wyjazd do Sosnowca w 1918 roku pod wpływem brata, który zaoferował mu posadę w jednym ze swoich przedsiębiorstw górniczych. Stanowisko to umożliwiło mu w dalszym ciągu pracę w szkolnictwie⁵⁹. Znalazł

Ośw. „Wiedza”. „Gazeta Łódzka” 1916, nr 319, s. 5; Z Pabjanic. „Nowy Kurier Łódzki” 1916, nr 336, s. 2.

⁵³ Akademia żałobna ku czci Henryka Sienkiewicza. „Nowy Kurier Łódzki” 1916, nr 326, s. 1—2; „Gazeta Łódzka” 1917, nr 281, s. 1.

⁵⁴ B. KNOTHE: *Tadeusz Kościuszko. Człowiek i czyny*. Łódź 1917.

⁵⁵ B. KNOTHE: *O ojczyźnie i tobie gdy macie być wolni*. Łódź 1917.

⁵⁶ B. KNOTHE: *Płaca i praca nauczycielska*. „Nowy Kurier Łódzki” 1918, nr 100, s. 1—2; nr 101, s. 1—2; IDEM: *O nienormalnym odżywianiu się młodzieży szkolnej*. „Nowy Kurier Łódzki” 1918, nr 103, s. 1—2; IDEM: *Wrażliwość nauczycielska*. „Nowy Kurier Łódzki” 1918, nr 105, s. 1—2.

⁵⁷ Zjednoczenie Narodowe — pasywistyczne ugrupowanie polityczne, założone w Królestwie Polskim w 1915 roku. Jego przywódcami byli m.in. Witold Teofil Staniszkis oraz Leopold Skulski. Por. E. ROMER: *Pamiętnik Paryski 1918—1919*. T. 1. Wrocław 2010, s. 38.

⁵⁸ W. DZWONKOWSKI, H. MOŚCICKI: *Parlament...*, s. 189; S. KNOTHE: *Komunikat łódzki*. „Ojczyzna i Postęp” 1916, nr 8, s. 1—8.

⁵⁹ S. KNOTHE: *Wspomnienia...*, s. 13; J. JAROS: *Historia górnictwa węglowego w Zagłębiu Górnośląskim w latach 1914—1945*. Katowice—Kraków 1969, s. 205—206.

bowiem zatrudnienie w Gimnazjum Macierzy Szkolnej Józefy Siwikowej w Sosnowcu, gdzie do czerwca 1921 roku wykładał język polski, łaciński oraz historię⁶⁰. Po przyjeździe do stolicy Zagłębia wydał swoją kolejną pracę — *Książeczka dla starszej młodzieży*, stanowiącą zbiór rozważań i przemyśleń, które nasunęły mu się pod wpływem wojny⁶¹. Bardzo szybko, bo już 15 listopada 1918 roku, został powołany na stanowisko Komisarza Państwowego Urzędu ds. Jeńców na powiat będziński. Funkcję tę piastował do lutego 1919 roku⁶².

U zarania polskiej niepodległości Zagłębie Dąbrowskie było regionem intensywnej walki politycznej⁶³. B. Knothe po przybyciu do Sosnowca kontynuował działalność polityczną w ramach ZN. Pod koniec 1918 roku wszedł w skład Wydziału Wykonawczego Komitetu Okręgowego ZN⁶⁴. Partia ta w okresie kampanii wyborczej do Sejmu Ustawodawczego organizowała liczne wiece, na których przemawiali jej liderzy, w tym B. Knothe. Kolportowała broszury polityczne, gazety i odezwy, które miały przyczynić się do uświadomienia politycznego „włościan”⁶⁵. W wyborach z 26 stycznia 1919 roku B. Knothe wystartował z numerem 7. na liście ZN. Pozycja ta odzwierciedlała jego ówczesne, niezbyt duże wpływy. Nie mógł jeszcze być wtedy równorzędnym partnerem dla znanego w całym regionie Stefana Falkowskiego⁶⁶. Krótco po tych wyborach, bo 2 lutego 1919 roku, przyszedł na świat jego syn — Stanisław⁶⁷.

Z biegiem kolejnych miesięcy B. Knothe umacniał swoją pozycję i budował rozpoznawalność. Pojawiał się jako osoba przemawiająca na licznych uroczystościach państwowych, m.in. w trakcie pogrzebu ofiar ataku armii niemieckiej na kopalnię „Saturn” oraz pogrzebu powstańców śląskich w 1919 roku, a także podczas rocznicy

⁶⁰ *Nasza szkoła. Wydawnictwo komitetu obchodu jubileuszu 25-lecia Gimnazjum im. E. Plater w Sosnowcu*. Sosnowiec 1935, s. 70.

⁶¹ B. KNOTHE: *Książeczka dla starszej młodzieży*. Sosnowiec 1918, s. 23—32 — praca znajduje się w zbiorach Muzeum Książki Dziecięcej Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. J. Piłsudskiego w Łodzi.

⁶² *Z etapu jeńców*. „Kurier Zagłębia” 1919, nr 30, s. 3; *Z działalności Sosnowieckiego Etapu do spraw Jeńców*. „Kurier Zagłębia” 1919, nr 122, s. 5.

⁶³ M. WANATOWICZ: *Ku niepodległej. Społeczeństwo Sosnowca w okresie odradzania się państwa polskiego*. „Rocznik Sosnowiecki” 1994, t. 2, s. 46—48; K. HORBATOWSKI: *Prawica narodowa w Zagłębiu Dąbrowskim 1918—1939*. W: *Zagłębie Dąbrowskie w II Rzeczypospolitej (1918—1939)*. Red. J. WALCZAK. Sosnowiec 2005, s. 123—131; J. PRZEMSA-ZIELIŃSKI: *Historia Zagłębia Dąbrowskiego*. Sosnowiec 2006, s. 369—378.

⁶⁴ *Przed wyborami*. „Kurier Zagłębia” 1918, nr 288, s. 3.

⁶⁵ *Z akcji przedwyborczej Zjednoczenia Narodowego*. „Kurier Zagłębia” 1919, nr 16, s. 3; *Wiec Zjednoczenia*. „Kurier Zagłębia” 1919, nr 20, s. 3; *Uchwały wiecu czwartkowego*. „Kurier Zagłębia” 1919, nr 21, s. 5.

⁶⁶ Archiwum Państwowe w Katowicach (dalej: APKat.), Akta miasta Sosnowca (dalej: AmS), sygn. 1868.

⁶⁷ S. KNOTHE: *Wspomnienia...*, s. 15.

wyzwolenia miasta w listopadzie 1919 roku⁶⁸. Podczas wieców dał się poznać jako doskonały mówca, w ostrych słowach komentując bieżące wydarzenia polityczne⁶⁹. Odwiedzał lokalne miejscowości, w których wygłaszał referaty i odczyty. W ramach działalności ZN organizował liczne wycieczki, m.in. do Poznania, z której opublikował obszerną relację w lokalnej prasie⁷⁰.

B. Knothe zaangażował się bardzo silnie w walkę o polski Śląsk. Wszedł w skład „Komitetu Głównego Niesienia Pomocy Ślązakom Zagłębia Dąbrowskiego” utworzonego jeszcze przed zakończeniem I powstania śląskiego⁷¹. Wystąpił z cyklem wykładów w ramach zorganizowanych tzw. Kursów plebiscytowych dla Górnos Ślązaków⁷². Przemawiał w trakcie odsłonięcia pomnika poległych powstańców w grudniu 1920 roku oraz podczas ogromnej manifestacji po plebiscycie na Górnym Śląsku w 1921 roku⁷³.

W trakcie pobytu w Sosnowcu B. Knothe zdobył również doświadczenie na polu działalności samorządowej. W październiku 1919 roku został wybrany ławnikiem-decernetem magistratu miasta Sosnowca⁷⁴. Był nim do stycznia 1921 roku, kiedy to ówczesny Zarząd Miasta złożył swoją rezygnację⁷⁵. W trakcie pełnienia tej funkcji B. Knothe zaciągnął się jako ochotnik do 11. Pułku Piechoty WP, gdzie został przydzielony do 7. kompanii⁷⁶. Miał wówczas 39 lat, co tylko potwierdza jego silny patriotyzm i zdecydowanie antykomunistyczne przekonania. B. Knothe wyruszył na front 10 sierpnia 1920 roku⁷⁷. Ze swojej kilkumiesięcznej walki pisywał regularne listy, które zamieszczała miejscowa prasa⁷⁸. 10 grudnia 1920 roku urodziła się jego córka – Maria, która została ochrzczona przez księdza pomyłkowo Aleksandra Maria (pierwotnie miało być Maria Aleksandra)⁷⁹. W 1921 roku

⁶⁸ Wyniki wyborów do Rady miejskiej w Sosnowcu. „Kurier Zagłębia” 1919, nr 60, s. 5; *Pogrzeb ofiar*. „Kurier Zagłębia” 1919, nr 191, s. 2; *Z dnia wczorajszego*. „Iskra” 1919, nr 254, s. 2—3.

⁶⁹ *Wiec przeciwko lichwie, paskarstwu i przemytnictwu*. „Kurier Zagłębia” 1919, nr 119, s. 2—3; *Wielka manifestacja Zagłębia*. „Iskra” 1919, nr 147, s. 2.

⁷⁰ B. KNOTHE: *Wrażenia z wycieczki do Poznania*. „Iskra” 1919, nr 201, s. 2—3.

⁷¹ W. ZIELIŃSKI: *Stosunek partii politycznych Zagłębia Dąbrowskiego do powstań i plebiscytu na Górnym Śląsku*. W: *Ziemia będzińska. Przeszłość, terażniejszość, kultura*. Będzin 1970, s. 7—26.

⁷² *Program III-go kursu plebiscytowego*. „Iskra” 1920, nr 102, s. 2.

⁷³ *Uroczystość odsłonięcia pomnika poległym górnos Ślązakom*. „Kurier Zagłębia” 1920, nr 292, s. 1—2; nr 293, s. 1; nr 294, s. 1; *Manifestacja*. „Iskra” 1921, nr 27, s. 3.

⁷⁴ APKat., AmS, sygn. 1826, k. 212—218.

⁷⁵ APKat., AmS, sygn. 1830, k. 57—79.

⁷⁶ ArK, Karta poborowa Bronisława Knothe; APK, AmS, sygn. 1/4634, k. 11.

⁷⁷ *1-a Kompanja Ochotnicza*. „Kurier Zagłębia” 1920, nr 182, s. 3.

⁷⁸ *Więści od naszych ochotników. List prof. Br. Knothe*. „Iskra” 1920, nr 278, s. 2; *Listy od naszych ochotników*. „Iskra” 1920, nr 284, s. 2—3; B. KNOTHE: *Listy z frontu*. „Iskra” 1920, nr 309, s. 1; nr 310, s. 2; IDEM: *Listy z frontu*. „Kurier Zagłębia” 1920, nr 212, s. 3.

⁷⁹ S. KNOTHE: *Wspomnienia...*, s. 15.

B. Knothe, jako niedawny ochotnik, stanął na czele Komitetu Byłych Wojskowych Zagłębia⁸⁰.

Po utworzeniu Narodowego Zjednoczenia Ludowego (NZL), w skład którego weszły struktury ZN, B. Knothe został prezesem NZL okręgu zagłębiowskiego⁸¹. Od tego czasu do wyborów w 1922 roku B. Knothe rozwijał w jego ramach aktywną działalność społeczno-polityczną⁸². Rozpoczął też regularne publikowanie artykułów w lokalnej prasie — w „Kurierze Zagłębia”⁸³ i „Iskrze”⁸⁴, której to w 1921 roku został redaktorem (przez kilka miesięcy był również redaktorem naczelnym⁸⁵). Owoce jego pracy były dziesiątki artykułów, w których poruszał sprawy społeczne i polityczne, zarówno te lokalne, jak i ogólnopolskie.

B. Knothe zaangażował się również w tworzenie struktur Związku Obrony Kresów Zachodnich (ZOKZ). Na zjeździe delegatów w Warszawie został wybrany członkiem rady naczelnej tej organizacji⁸⁶. Był obecny na pierwszym zjeździe tejże rady w sierpniu 1922 roku w Poznaniu⁸⁷. Jednakże wobec uzyskania mandatu posła oraz innych absorbujących go zajęć, z biegiem kolejnych miesięcy jego praca w ramach tego związku była wyłącznie symboliczna. Potwierdza to jego ustąpienie z rady naczelnej przed zakończeniem jej kadencji⁸⁸.

W wyniku wyborów parlamentarnych z 5 listopada 1922 roku B. Knothe został wybrany posłem na Sejm RP (wystartował z listy Chrześcijańskiego Związku Jedności Narodowej). Popularna Chjena uzyskała w okręgu będzińskim najlepszy wynik, wyprzedzając Polską Partię Socjalistyczną i Komunistyczny Związek Proletariatu Miast i Wsi. Mandat poselski z tej listy uzyskał również S. Falkowski. Tym samym dwóch najwybitniejszych przedstawicieli zagłębiowskiej „prawicy” znalazło

⁸⁰ Komitet Byłych Wojskowych Zagłębia — organizacja powstała w Sosnowcu w roku 1921, której celem było niesienie opieki i pomocy materialnej byłym żołnierzom z Zagłębia. Por. B. KNOTHE: *Z zebrania b. wojskowych Zagłębia*. „Kurier Zagłębia” 1921, nr 146, s. 2.

⁸¹ W. DZWONKOWSKI, H. MOŚCICKI: *Parlament...*, s. 189; J. BEŁCIKOWSKI: *Charakterystyki i programy stronnictw politycznych na terenie Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa 1923, s. 28—30; R. WAPIŃSKI: *Narodowa Demokracja 1893—1939. Ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej*. Warszawa 1980, s. 204—205.

⁸² *Z działalności Nar. Zjedn. Lud.* „Kurier Zagłębia” 1920, nr 89, s. 4; *Znamienne objawy*. „Kurier Zagłębia” 1920, nr 90, s. 1.

⁸³ „Kurier Zagłębia” — pismo społeczno-polityczne wydawane w Zagłębiu w latach 1907—1922 i 1925, sprzyjające miejscowej prawicy. Inicjatorem jego powstania był Jan Dąbrowski. Por. E. GONDEK: *Prasa i literatura w Zagłębiu Dąbrowskim 1897—1918*. Katowice 1992, s. 17—21.

⁸⁴ „Iskra” — pismo społeczno-polityczne wydawane w Zagłębiu od 1910 roku. Jego założycielem oraz redaktorem naczelnym był Wiktor Monsiorski. Por. *ibidem*, s. 19—20.

⁸⁵ *Osobiste*. „Iskra” 1921, nr 161, s. 2.

⁸⁶ Archiwum Państwowe w Poznaniu (dalej: APP), Polski Związek Zachodni (dalej: PZZ), sygn. 1, k. 22—25.

⁸⁷ APP, PZZ, sygn. 1, k. 36, 43—56, 70—71; M. MROCZKO: *Związek Obrony Kresów Zachodnich 1921—1924. Powstanie i działalność*. Gdańsk 1977, s. 33—34.

⁸⁸ APP, PZZ, sygn. 4, k. 59—60.

się w polskim parlamencie⁸⁹. Przy okazji tych wyborów warto wspomnieć o tym, że B. Knothe zaferowano 1. pozycję na liście. Obrazuje to szybki wzrost jego wpływu i znaczenia w społeczeństwie Zagłębia, w trakcie swojego czteroletniego pobytu⁹⁰. Przysięgę poselską złożył 28 listopada 1922 roku⁹¹. Z uwagi na to, że w nowo wybranym parlamencie nie powstał klub NZL, B. Knothe wstąpił do klubu Narodowego Chrześcijańskiego Stronnictwa Pracy w charakterze hospitant⁹². W Sejmie B. Knothe został członkiem komisji sejmowych: administracyjnej, skarbowej, do walki z drożyzną oraz specjalnej komisji do zbadania produkcji i cen węgla⁹³. Po wyborze na posła w dalszym ciągu publikował na łamach „Iskry”, głównie na tematy polityczne. Ponadto rozpoczął współpracę z „Dziennikiem Bydgoskim”. Jego teksty ukazywały się również w „Łowiczaninie” i „Wieściach Chełmskich”. Pod koniec 1924 roku związał się natomiast z katowicką „Polonią”.

Obecność B. Knothe w klubie Chadecji w charakterze hospitant z biegiem czasu doprowadziła do jego zbliżenia z „PSL-Piast”. B. Knothe był prawdopodobnie obecny na wielkiej uroczystości „ludowców” w Wierzchosławicach 30 września 1924 roku⁹⁴. Jego ostateczny akces do PSL-u pod koniec tego roku wydaje się być zrozumiały, gdy ma się na uwadze stałe podkreślanie przez niego „kwestii włościańskiej”⁹⁵, jak i działalność w ZN, która określała siebie jako partię centrum⁹⁶. B. Knothe z ramienia „Piasta” objął opiekę nad powiatem stopnickim i sandomierskim⁹⁷. Prawdopodobnie już po związaniu się z tą partią opublikował swoją ostatnią wydaną drukiem pracę pt. *Ogólne zasady i dążenia ruchu ludowego*⁹⁸.

W toku pięcioletniej kadencji Sejmu B. Knothe był członkiem Nauczycielskiego Koła Sejmowego Chrześcijańskiego Związku Jedności Narodowej⁹⁹, Koła sportowego Sejmu i Senatu¹⁰⁰ oraz Unii Międzyparlamentarnej¹⁰¹. W tym czasie siedmio-

⁸⁹ T.W. RZEPECCY: *Sejm i Senat...*, s. 202—203.

⁹⁰ *Sprawy wyborcze*. „Iskra” 1922, nr 240, s. 2.

⁹¹ *Sprawozdanie stenograficzne z 1 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 28 listopada 1922 r.*, s. 9.

⁹² *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*. Red. J.M. MAJCHROWSKI. Warszawa 1994, s. 318.

⁹³ *Komisje Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 1 stycznia 1923 roku*. Warszawa 1923, s. 1, 16, 28; *Skorowidz Sejmu 1922—27*. Warszawa 1927, s. 244—245.

⁹⁴ B. KNOTHE: *Obchód wierzchosławicki*. „Iskra” 1924, nr 222, s. 1.

⁹⁵ B. Knothe znaczną część swojej publicystki poświęcił kwestii uświadamiania narodowego włościan, ich edukacji oraz sytuacji ekonomicznej. Swoje poglądy i przemyślenia na ten temat przedstawił w pracy: B. KNOTHE: *Ogólne zasady i dążenia ruchu ludowego*. Będzin [b.d.].

⁹⁶ *Pos. Knothe*. „Iskra” 1925, nr 260, s. 3; W. DZWONKOWSKI, H. MOŚCICKI: *Parlament...*, s. 189.

⁹⁷ W. DZWONKOWSKI, H. MOŚCICKI: *Parlament...*, s. 189.

⁹⁸ B. KNOTHE: *Ogólne zasady...*

⁹⁹ *Obrona spraw szkolnych i oświatowych*. „Łowiczanin” 1923, nr 7, s. 7.

¹⁰⁰ *Sejmowe koło sportowe*. „Głos Polski” 1925, nr 31, s. 7.

¹⁰¹ S. CZOSNOWSKI: *Unia międzyparlamentarna. Jej powstanie, organizacja i działalność*. Wilno 1926, s. 71—74.

krotnie zabierał głos w trakcie posiedzeń parlamentu oraz był autorem 4 interpelacji i 6 wniosków poselskich. Te inicjatywy poselskie dotyczyły głównie Zagłębia Dąbrowskiego (przede wszystkim problemów miejscowego górnictwa). Obowiązki parlamentarne pochłaniały większość jego czasu, choć jest wielce prawdopodobne, że przez jakiś czas pracował w stolicy jako nauczyciel¹⁰².

W trakcie sprawowania mandatu poselskiego B. Knothe wybrany został ponadto na stanowisko radnego miasta Sosnowca z listy Narodowo-Gospodarczego Komitetu Wyborczego, startując z 8. pozycji tej listy. Blok ten grupował działaczy i zwolenników sosnowieckiej prawicy i centrum¹⁰³. W ocenie prasy znalazł się na niej, gdyż było to „rzeczą konieczną, aby jeden z naszych przedstawicieli w Sejmie, bezpośrednio stykał się ze sprawami miasta i bronił ich w Warszawie”¹⁰⁴. Nowo wybrana sosnowiecka rada miejska 5 kwietnia 1925 roku była zdominowana przez socjalistów. Jej kadencja upłynęła pod znakiem notorycznej walki z opozycyjnym do lewicowej większości Klubem Mieszczańskim, który grupował prawicę (w jego skład wszedł B. Knothe). Pomimo tego, że ostatnie posiedzenie Rady miało miejsce 14 listopada 1928 roku, Klub Mieszczański złożył swoje mandaty w formie protestu już w kwietniu tego roku¹⁰⁵. Sam zaś B. Knothe po zakończeniu kadencji Sejmu w listopadzie 1927 roku nie pojawił się już na żadnym posiedzeniu Rady Miejskiej (prawdopodobnie z uwagi na odległość dzielącą Sosnowiec od Ruszczy, w której osiadł). Na ogólną liczbę 61 posiedzeń Rady Miejskiej do momentu wystąpienia z niej Klubu Mieszczańskiego poseł B. Knothe był obecny na 17 z nich. Wydaje się, że jego frekwencja w posiedzeniach tego gremium, wynosząca około 27%, nie jest aż tak niska, zważywszy na sprawowanie przez niego w tym samym czasie mandatu poselskiego¹⁰⁶.

B. Knothe w 1927 roku osiadł w swoich rodzinnych stronach, czyli w Ruszczy Dolnej. Jak stwierdzono wcześniej, dobrem tym zarządzał jego ojciec Aleksander. Jednak już w roku 1915 brat Bronisława – Stanisław, odkupił ten majątek, by ojciec mógł gospodarować nim do swojej śmierci w 1925 roku. To właśnie za namową Stanisława były poseł (zwracano się tak do niego w dalszym ciągu¹⁰⁷) podjął się zadania gospodarowania Ruszczą po odejściu ojca. Była to kolejna decyzja w życiu, którą podjął pod wpływem swojego brata. Tym samym wydaje się, że Stanisław był niezwykle ważny w życiu Bronisława, w pewien sposób kierował bowiem jego losami. Bardzo możliwe, że również na swój sposób imponował młodszemu bratu¹⁰⁸.

¹⁰² *Posłowie i senatorowie...*, s. 129.

¹⁰³ *Wybory do Rady miejskiej w Sosnowcu*. „Kurier Zagłębia” 1925, nr 52, s. 1; *Chrześcijańska Demokracja a wybory do Rady Miejskiej*. „Iskra” 1925, nr 59, s. 5; *Urzędowy wynik wyborów do Rady Miejskiej*. „Iskra” 1925, nr 84, s. 7.

¹⁰⁴ *Przed wyborami w Sosnowcu. Przegląd list i kandydatów*. „Iskra” 1925, nr 78, s. 4.

¹⁰⁵ APKat., AmS, sygn. 1841, k. 22–23.

¹⁰⁶ APKat., AmS, sygn. 1482, k. 211.

¹⁰⁷ Relacja Eufemii Tałaj z dnia 6 czerwca 2018 roku.

¹⁰⁸ S. KNOTHE: *Wspomnienia...*, s. 16.

Przebywając na prowincji, B. Knothe nie pozostawał obojętny wobec spraw politycznych. W dalszym ciągu wykazywał aktywność w ramach pracy w stronnictwie PSL-Piast. Przed zbliżającymi się wyborami do Sejmu II kadencji został wybrany wiceprezesem okręgu kieleckiego oraz komisarzem wyborczym tej partii na rejon Stopnica—Pińczów—Sandomierz. Ostatecznie miał on wystartować w tym okręgu (nr 25) jako kandydat nr 2 z listy Polskiego Bloku Katolickiego (tworzyły go „Piast” i Chadecja)¹⁰⁹. Lista ta została jednak unieważniona. Artykuły opublikowane przez B. Knothe na ten temat na łamach „Głosu Narodu” sugerują, że było to celowe działanie „obozu sanacyjnego”, polegające na odpisaniu nazwisk z listy poparcia dla PSL-u i wymuszeniu złożenia ponownych podpisów przez te osoby pod listą poparcia BBWR¹¹⁰. B. Knothe z tego powodu złożył zawiadomienie do prokuratury.

Oczekując na decyzję sądu, organizował w dalszym ciągu spotkania polityczne, na których kilkakrotnie pojawiał się Wincenty Witos¹¹¹. W tym czasie B. Knothe był szefem oddziału PSL w Połańcu, a jego koło liczyło w listopadzie 1929 roku 10 członków oraz 10 sympatyków. W ocenie starosty sandomierskiego, B. Knothe był najbardziej czynną i wpływową osobą w tym oddziale. Działał na zasadzie „zjednywania sobie poważniejszych gospodarzy”¹¹². Ostatecznie Sąd Najwyższy przychylił się do skargi B. Knothe i unieważnił wybory w tym okręgu, a także zarządził ich ponowne przeprowadzenie¹¹³. W trakcie kampanii wyborczej, z uwagi na chęć uzyskania jak najlepszego wyniku, rozgorzała zacięta walka między formalnie ze sobą współpracującymi w ramach Centrolewu partiami „chłopskimi”. B. Knothe na łamach „Piasta” krytykował przeciwników za prowadzenie „brudnej kampanii”. Ostateczny wynik wyborów z dnia 23 lutego 1930 roku nie był pomyślny dla „Piasta”. Lista PSL-u, z której startował z pozycji 2., nie otrzymała żadnego mandatu¹¹⁴.

Być może dlatego w dalszych latach aktywność polityczna B. Knothe zmniejszyła się¹¹⁵. Jest faktem, że utrzymywał kontakt korespondencyjny z Wincentym

¹⁰⁹ Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej APKiel.), Starostwo powiatowe kieleckie, sygn. 340, k. 10, 12—13.

¹¹⁰ B. KNOTHE: *Mobilizacja przedwyborcza. Dlaczego unieważniono listę nr. 25 w okręgu Sandomierz—Pińczów*. „Głos Narodu” 1928, nr 50, s. 2; *Czy jesteśmy winni?* „Głos Narodu” 1928, nr 52, s. 1.

¹¹¹ APKiel., Urząd Wojewódzki Kielecki, sygn. 20491, k. 126—127, 137—138.

¹¹² Ibidem, k. 107—111.

¹¹³ J.R. SZAFLIK: *Polskie Stronnictwo Ludowe Piast 1926—1931*. Łódź 1970, s. 248.

¹¹⁴ *Na froncie wyborczym*. „Piast” 1930, nr 5, s. 5; J.R. SZAFLIK: *Polskie Stronnictwo Ludowe Piast...*, s. 249.

¹¹⁵ Ostatnimi wyborami parlamentarnymi, w których wziął udział, były wybory „brzeskie” z listopada 1930 roku. B. Knothe był w nich kandydatem do Senatu w okręgu kieleckim z listy Centrolewu (9 pozycja). Por.: APKiel, Komisje Wyborcze Województwa Kieleckiego, sygn. 76, k. 154.

Witosem¹¹⁶, a do wybuchu wojny w 1939 roku zaangażował się w działalność samorządową. W 1934 roku pełnił mandat radnego gminy Połaniec¹¹⁷. Jednak z uwagi na brak zachowanych protokołów trudno rozstrzygnąć, w jakim czasie wypełniał te obowiązki. Niezależnie od powyższego B. Knothe był inicjatorem utworzenia Ochotniczej Straży Pożarnej w Ruszcy w 1930 roku, a następnie pełnił funkcję jej prezesa¹¹⁸.

Wybuch II wojny światowej zastał B. Knothe w jego majątku w Ruszcy. W latach okupacji zaangażowany był wraz z bratem w działalność konspiracyjną. Początkowo został zaprzysiężony w ramach Narodowej Organizacji Wojskowej, następnie działał w strukturach AK. Majątek Ruszcza był w tym czasie siedzibą komendy podobwołu „Dąb” ZWZ-AK¹¹⁹.

B. Knothe w tych ciężkich latach wykazał niezwykłą odwagę, patriotyzm i poświęcenie. Narazając własne życie i swojej rodziny, dawał schronienie i pracę licznym konspiratorom oraz wysiedleńcom. W dworze przechowywana była również rodzina żydowska. B. Knothe wspierał lokalną ludność oraz przekazywał żywność dla oddziałów partyzanckich¹²⁰. Były poseł pozostawił po sobie pisany na bieżąco pamiętnik, w którym przedstawił realia okupacji na tym terenie. Źródło to zawiera również wstrząsający opis likwidacji przez Niemców lokalnej społeczności żydowskiej¹²¹.

Po zajęciu majątku przez Rosjan w sierpniu 1944 roku B. Knothe został wysiedlony za Wisłę w rejon Mielca (wieś Babule)¹²². Do czerwca 1945 roku przebywał w tej miejscowości, gdzie za lokum służyła mu stara leśniczówka. Syn Stanisław, który odwiedził go tam z zamiarem namówienia na szybszy wyjazd do Krakowa (od 1934 roku przebywała w nim jego rodzina), określił te warunki „jako skrajnie prymitywne”. W jego odczuciu ojciec chciał przez jakiś pozostać w pobliżu majątku. Po przybyciu do Krakowa Bronisław starał się bez powodzenia znaleźć zatrudnienie¹²³.

Ostatecznie w pierwszych dniach sierpnia 1946 roku B. Knothe, nie mogąc dalej znaleźć pracy w Krakowie, postanowił wyjechać do Sokul koło Żyrardowa, by objąć tam opiekę nad majątkiem Gutkowskich. Właścicielki z powodu podeszłego wieku nie dawały sobie rady z administrowaniem dóbr rodowych, które znalazły się przez to w opłakanym stanie. W wolnych chwilach B. Knothe oddawał się w Sokulach pisaniu wierszy i prozy¹²⁴. Praca w majątku nie była dla niego jednak zadawalająca,

¹¹⁶ W. WITOS: *Moja tułaczka w Czechosłowacji*. Warszawa 1995, s. 438.

¹¹⁷ *Kronika gminy Połaniec (1934—1995)*. T. 1. Połaniec 1999, s. 9.

¹¹⁸ Archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Ruszcy, Ochotnicza Straż Pożarna w Ruszcy. Rok założenia 1930.

¹¹⁹ J.W. WIĘCKOWSKI: *Podobwód Armii Krajowej Osiek „Dąb”*. Staszów—Kraków 2004, s. 66.

¹²⁰ *Ibidem*, s. 66, 70—72.

¹²¹ ArK, B. KNOTHE: *Nie możemy o nich zapomnieć*.

¹²² S. KNOTHE: *Wspomnienia...*, s. 60, 72—75.

¹²³ *Ibidem*, s. 25, 83.

¹²⁴ Rękopisy zgromadzone w ArK — przyp. aut.

gdyż już w czerwcu powrócił do Krakowa. Próbował wtedy znaleźć zatrudnienie w charakterze tłumacza języka rosyjskiego w którejś z miejscowych redakcji — m.in. w Spółdzielni Wydawniczej „Książka”. Usiłowania te były jednak bezskuteczne, ze względu na jego przedwojenną orientację polityczną (choć w zbiorach Instytutu Pamięci Narodowej nie zachowały się żadne dokumenty, które mogłyby sugerować, że znalazł się w kręgu zainteresowania Urzędu Bezpieczeństwa)¹²⁵.

Z uwagi na brak zachowanych źródeł trudno określić, czy B. Knothe podjął w ostatnich latach życia jakiegokolwiek działalność polityczną. Prawdopodobnie nie. Z pewnością w okresie tym dużo pisał, gdyż w archiwum rodzinnym zachowały się jego rękopisy. Niestety w pierwszych miesiącach 1949 roku stan zdrowia byłego posła zaczął się gwałtownie pogarszać — diagnoza lekarska wykazała nowotwór przewodu pokarmowego. Mimo to Bronisław w tym czasie starał się poświęcać jak najwięcej czasu swojej wnuczce Elżbiecie, którą uczył mówić czy choćby rozpoznawać zwierzęta i ptaki — „zajmował się maleństwem z dużą czułością, którą dziecko odwzajemniało”¹²⁶.

Koniec roku 1949 przyniósł pogorszenie stanu zdrowia Bronisława. Zdawał on sobie z tego sprawę, gdyż zaczął pisać listy pożegnalne do bliskich. Ponadto chciał ukończyć rozszerzoną wersję pamiętnika z czasów wojny. Niestety nie było mu to dane. Zmarł 18 kwietnia 1950 roku¹²⁷ w wyniku utraty drożności przewodu pokarmowego¹²⁸. Ostatecznie spoczął na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

Bronisław Knothe nie grał pierwszych skrzypiec na krajowej arenie politycznej. Był polskim inteligentem przełomu epok, zasłużonym dla lokalnych społeczności, w których dane mu było przebywać. I choć jego poglądy polityczne w ramach obozu centro-prawicowego stopniowo ewoluowały, to jednak zawsze przy podejmowaniu różnorodnych inicjatyw społeczno-politycznych przyświecała mu główna idea jego życia — służba dla Polski i jej obywateli.

Bibliografia

Antoni Ksawery Sotkiewicz biskup sandomierski 1826—1901. *Zarys monograficzny*. Oprac. P. KUBICKI. Sandomierz 1931.

BELCIKOWSKI J.: *Charakterystyki i programy stronnictw politycznych na terenie Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa 1923.

¹²⁵ S. KNOTHE: *Wspomnienia...*, s. 89; ArK, B. KNOTHE: *Pamiętniki szkolne...*, s. 2.

¹²⁶ S. KNOTHE: *Wspomnienia...*, s. 91.

¹²⁷ Tym samym pojawiająca się w jego krótkich biogramach data śmierci — 1957 rok, jest błędna — przyp. aut.

¹²⁸ S. KNOTHE: *Wspomnienia...*, s. 93.

- CZOSNOWSKI S.: *Unia międzyparlamentarna. Jej powstanie, organizacja i działalność*. Wilno 1926.
- DZWONKOWSKI W., MOŚCICKI H.: *Parlament Rzeczypospolitej Polskiej 1919—1927*. Warszawa 1928.
- GONDEK E.: *Prasa i literatura w Zagłębiu Dąbrowskim 1897—1918*. Katowice 1992.
- Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*. Red. J.M. MAJCHROWSKI, współpr. G. MAZUR, K. STEPAN. Warszawa 1994.
- HORBATOWSKI K.: *Prawica narodowa w Zagłębiu Dąbrowskim 1918—1939*. W: *Zagłębie Dąbrowskie w II Rzeczypospolitej (1918—1939)*. Red. J. WALCZAK. Sosnowiec 2005.
- JAROS J.: *Historia górnictwa węglowego w Zagłębiu Górnośląskim w latach 1914—1945*. Katowice—Kraków 1969.
- KOZŁOWSKI C.: *Działalność polityczna Koła Międzypartyjnego w latach 1915—1918*. Warszawa 1967.
- KUBICKI P.: *Żywe słowo na ambonie i poza amboną. Praca poświęcona ks. kanonikowi Rajmundowi Mateuszcykowi dziekanowi i proboszczowi w Słupi Nowej pod św. Krzyżem ku uczczeniu jego złotych godów kapłańskich*. T. 1. Sandomierz 1937.
- MROZKO M.: *Związek Obrony Kresów Zachodnich 1921—1924. Powstanie i działalność*. Gdańsk 1977.
- Państwo Liceum i Gimnazjum im. Bolesława Prusa*. Oprac. F. JANUS. Skierniewice 1938.
- Polski słownik biograficzny*. T. 13. Wrocław 1967—1968.
- Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919—1939. Słownik biograficzny*. T. 3: K—Ł. Red. G. MAZUR. Warszawa 2005.
- PRZEMSA-ZIELIŃSKI J.: *Historia Zagłębia Dąbrowskiego*. Sosnowiec 2006.
- RZEPECCY T.W.: *Sejm i Senat 1922—1927*. Poznań 1923.
- Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX—XX w.* T. 2. Sandomierz 2015.
- STAWISZYŃSKA A.: *Łódź w czasach I wojny światowej*. Oświęcim 2016.
- STAWISZYŃSKA A.: *Odczyty jako forma działalności łódzkiego oddziału PTK w latach I wojny światowej*. „Zeszyty Naukowe Turystyka i Rekreacja” 2016, z. 17 (I).
- STRZAŁKOWSKI J.: *Leksykon uczniów i nauczycieli Gimnazjum Zgromadzenia Kupców w Łodzi 1898—1939*. Łódź 2010.
- SZAFLIK J.R.: *Polskie Stronnictwo Ludowe Piast 1926—1931*. Łódź 1970.
- WACHOWSKA B.: *Obchody krajowe 125. rocznicy Konstytucji 3 maja*. „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica” 1991, t. 41, s. 151—211.
- WANATOWICZ M.: *Ku niepodległej. Społeczeństwo Sosnowca w okresie odradzania się państwa polskiego*. W: „Rocznik Sosnowiecki”. Red. M.W. WANATOWICZ. Sosnowiec 1993.
- WAPIŃSKI R.: *Narodowa Demokracja 1893—1939. Ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej*. Warszawa 1980.
- WIĘCKOWSKI J.W.: *Podobwód Armii Krajowej Osiek „Dąb”*. Staszów—Kraków 2004.
- ZIELIŃSKI W.: *Stosunek partii politycznych Zagłębia Dąbrowskiego do powstań i plebiscytu na Górnym Śląsku*. W: *Ziemia będzińska. Przeszłość, teraźniejszość, kultura*. Będzin 1970.

Tomasz Fortoński

Bronisław Knothe (1881—1950). A teacher, social worker, politician

Summary

Bronisław Knothe was born in a patriotic family. He graduated from a Radom gymnasium in 1902. Then, he studied at the Philosophical Faculty of the Jagiellonian University. He obtained his teacher's

qualifications in 1907, having passed his final exams at the University of Warsaw. As he settled in Skierniewice, he started to teach the Polish language at the local “real gymnasium” (Polish *Gimnazjum Realne*). In the year 1914 he transferred to Łódź, where he worked subsequently in two schools. During this time, he began his intense engagement in social work in local organizations. After four years he wound up in Zagłębie Dąbrowskie (the Dąbrowa Coal Basin), where he participated in political life of the region, to eventually be elected as an MP in 1922. During his five-year term, B. Knothe became a member of the PSL “Piast” party and at the same time published numerous press articles. In the year 1927 he settled in his family village of Ruscza, where he administered a landed estate until 1944. Under the German occupation he was involved in underground activity. He died in 1950 in Kraków.

Key words: Bronisław Knothe, Łódź, Sosnowiec, National People’s Union, social activist, deputy